

Kądziała, Łukasz

"Fryderyk Wielki a Polska", Władysław Konopczyński, posłowiem opatrzył Emanuel Rostworowski, Poznań 1981 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 74/2, 410-411

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Ruslan Skrynnikow, *Borys Godunow*, przełożyli Józef Dancygier, Małgorzata Ziętańska, „Biografie Sławnych Ludzi”, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982, s. 207.

Ruslan Skrynnikow, wybitny współczesny historyk radziecki, osiągnął renomę międzynarodową dzięki badaniom nad polityczną i społeczną historią Rosji XVI wieku. Płodną twórczość naukową łączy z pisaniem dobrych prac popularnonaukowych, w których rzetelna wiedza i erudycja koresponują z talentem pisarskim. Biografia pierwszego cara „z wyboru”, której polska wersja ukazuje się pięć lat po wydaniu radzieckim, nieprzypadkowo szybko zniknęła z księgarń, skoro czytelnik polski zdążył już poznać autora dzięki tłumaczeniu jego monografii o Iwanie Groźnym (PIW Warszawa 1979). „Godunow” potwierdza zalety popularnych prac Skrynnikowa. Autor dobrze wyważył proporcje między wątkiem biograficznym i szerokim ujęciem dziejów Rosji, w których kształtowaniu Godunow uczestniczył początkowo jako wpływowy bojar, potem faktyczny władca za formalnych rządów cara Fiodora, wreszcie jako car. Autor traktuje swojego bohatera z dużą dozą sympatii. Podkreśla jego walory intelektualne, zainteresowanie Europą Zachodnią, talent krasomówczy, świetne maniery, niechęć do alkoholu, urodę, a także mistrzostwo w sztuce intryg politycznych, dzięki któremu najpierw zdobył pełnię władzy, a potem i tron monarszy. W przeciwieństwie do Iwana IV nie uciekał się do pogromów, rzezi i nie przelewał na ogół krwi. Był już na długo przed śmiercią człowiekiem schorowanym. Godunow rozszerzył przywileje szlachty, umocnił system przywiązania chłopów do ziemi, ożywił na feudalnych podstawach życie miejskie. Wodzem był kiepskim, za to jego pasją była budowa twierdz. Doprowadził do ustanowienia patriarchatu w Moskwie. Odtąd teoria „Moskwa trzecim Rzymem” na trwale weszła do rosyjskiej doktryny państwowej. Dużą zaletą książki jest ukazanie przez autora dróg dochodzenia do ostatecznych konkluzji przy zastosowaniu niejako detektywistycznych metod w stosunku do sprzecznych niekiedy przekazów źródłowych. Dotyczy to przede wszystkim tych partii tekstu, w których jest mowa o obiorze Godunowa na cara, tzw. mordzie w Ugliczu (nieszczęśliwy wypadek, z którym Godunow nie miał nic wspólnego), czy dziejach Dymitra Samozwańca I.

Biografia Godunowa ukazała się w serii „Biografie Sławnych Ludzi”. Zewnętrznej oprawie edytorskiej nie można nic zarzucić. Nie da się tego niestety powiedzieć o stronie redakcyjnej książki. Wydawnictwo nie zadbało o konsekwentne wyjaśnienie w przypisach wszystkich rosyjskich terminów, co stwarza czytelnikowi trudności w rozumieniu niektórych fragmentów tekstu. Nawet tłumaczka, która kontynuowała przekład po śmierci J. Dancygiera, dopuściła się kilku rażących błędów wynikających z niezrozumienia terminologii (np. s. 102—103, 149, 160). Dobór ilustracji (pod względem wykonania bez zarzutu) jest niekiedy dość przypadkowy i nie podano ich proveniencji.

K. S.

Władysław Konopczyński, *Fryderyk Wielki a Polska*, wyd. 2, posłowiem opatrzył Emanuel Rostworowski, Prace Instytutu Zachodniego nr 9, Instytut Zachodni, Poznań 1981, s. 266.

Jest to wznowienie znanej i powszechnie wykorzystywanej książki, której pierwsze wydanie ukazało się w 1947 r. Mimo wyraźnej tendencji publicystycznej i nieoparcią pracy na specjalnych kwerendach archiwalnych, książka — jako jedyna — była i jest nadal powszechnie wykorzystywana w badaniach historycznych. Uczniowie W. Konopczyńskiego rozwijali bowiem poszczególne wątki pod-

niesione przez mistrza, całościowego zarysu stosunków polsko-pruskich za panowania króla-filozofa nie dał jednak dotąd żaden z nich. Tym większe jest znaczenie omawianego wznowienia.

W posłowie E. Rostworowski podkreśla, że o ile pierwsza z głównych tez książki, akcentująca usiłowania Fryderyka zmierzające do tego, aby po osłabieniu Rzeczypospolitej zawiadnąć swą zdobyczą, potwierdza się w świetle późniejszych badań, o tyle druga z nich, sugerująca daleko idącą inspirację Fryderyka w działaniach politycznych Petersburga, nie jest dowiedziona z powodu braku szczegółowych badań źródłowych na ten temat.

Książka została wydana w nakładzie 2 tys. egzemplarzy, a więc co najmniej pięciokrotnie mniejszym niż popyt, którego można było się spodziewać. Szkoda.

Ł. K.

Michel A bitbol, *Tombouctou au milieu du XVIIIe siècle d'après la chronique de Mawlay el-Qasim b. Mawlay Sulayman*, „*Fontes Historiae Africanae*”, Series Arabica, t. VII, G. P. Maisonneuve et Larose, Paris 1982, s. 85.

Jest to wydanie niewielkich rozmiarów kroniczki, spisanej w Timbuktu na początku XIX wieku i skopiowanej w tymże mieście w końcu stulecia. Niedługo po sporządzaniu kopia przewieziona została przez podróżnika i dziennikarza Feliksa Dubois do Paryża i umieszczona w zbiorach rękopisów arabskich Biblioteki Narodowej. Na jej tekst zwrócił uwagę marokański historyk i arabista M. A bitbol w trakcie pracy nad historią Timbuktu pod rządami Arma 1591—1833 i obecnie przygotował jej wydanie drukiem.

Forma źródła jest bardzo prosta, można tu mówić raczej o rozbudowanym roczniku, niż o kronice. Jest to typ utworu, który znamy z tekstów spisanych w XVIII i XIX w. w oazach południowej Sahary: w Ualacie, Nemie, Tiszit, Arawanie. Powstanie takiego tekstu w Timbuktu było przejawem regresu kultury tego ośrodka. Od XVI w. bowiem, do połowy XVIII, w środowisku uleńów timbuktańskich napisano kilka dzieł kronikarskich lub biograficznych, stojących na znacznie wyższym poziomie literackim, dających wyraz szerszym horyzontom geograficznym i politycznym, dowodzących głębszej kultury historycznej. Trzy kroniki z Timbuktu, „*Tarikh el-Fettasz*”, „*Tarikh es-Sudan*” i „*Tedzkiret en-Nisian*”, zawierają informacje sięgające wstecz do około X—XI w., zaś od połowy XV w. do roku 1751 jest to materiał bez luk. Kroniki te stanowią rzadkiej wartości zestaw rodzimych źródeł pisanych. Ciągłość informacji urywa się jednak na wspomnianym roku 1751 i o następnych dziesięcioleciach w Timbuktu i jego regionie wiadomo dotychczas bardzo mało. Następne źródła dotyczą dopiero wieku XIX, a ich liczba narasta od lat dwudziestych tego stulecia.

Omawiane dziełko Mawlay al-Qasima dotyczy lat 1747—1801, wypełnia więc lukę w materiale źródłowym. Jest to szczególnie ważne przy badaniu historii politycznej paszaliu Arma w czasach jego rozpadu, oraz dla rejestracji zjawisk powtarzalnych, takich jak głody, zarazy i inne klęski żywiołowe, których interpretacja wymaga właśnie ciągłości materiału źródłowego.

Ponadto źródło stwarza szansę pogłębienia znajomości historii społecznej, dzięki licznym informacjom o zmarłych, ich pochodzeniu, pozycji majątkowej, politycznej i ich prestiżu. Duże znaczenie ma kilka fragmentów dotyczących wahań cen, stosowanych w Timbuktu miar i wag, roli płacideł i relacji płacideł różnych typów do młka zła. Mamy także pierwszą wzmiankę o stosowaniu w Timbuktu